

Starozavjetni apokrifi

Smiljanić, Dajana

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:986849>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-07**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Filozofije

Dajana Smiljanić

Starozavjetni apokrifi

Završni rad

Mentor izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2021.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost i Filozofije (dvopredmetni)

Dajana Smiljanić

Starozavjetni apokrifi

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

20.09.2021.

Dajana Štivančić 0122231225
ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

Sažetak:	5
1. Uvod	6
2. Odnos Biblije i apokrifa	6
3. Hrvatska srednjovjekovna književnost.....	7
3.1. Apokrifi unutar hrvatske književnosti	8
4. Život Adama i Eve	9
5. Abrahamova oporuka	10
6. Varuhova vizija	11
7. Zaključak	12
Literatura	14

Sažetak:

U ovome radu govori se o starozavjetnim apokrifima koji čine sastavni dio hrvatske srednjovjekovne književnosti. Navode se informacije potrebne za bolje razumijevanje apokrifa i hrvatske srednjovjekovne književnosti. Rad se bavi i razlozima zbog kojih apokrifi nisu bili prihvaćeni kao dio kršćanskog kanona. Središnji dio rada obuhvaća apokrifne tekstove koji su bili rasprostranjeni na području Hrvatske i imali utjecaj na književnu kulturu: *Život Adama i Eve*, *Varuhovo viđenje* i *Abrahamova oporuka*. Rad potvrđuje spoznaju da su apokrifi imali ulogu prenošenja informacija o biblijskim likovima za koje su ljudi pokazali interes, pa se po učestalosti apokrifa o pojedinom liku mogla vidjeti njegova popularnost u narodu. Rad zaključno potvrđuje važnost starozavjetnih apokrifa pri oblikovanju pobožnosti i snage kolektivnog religijskog osjećaja duboko utkanog u hrvatski narod od ranih vremena.

Ključne riječi: *starozavjetni hrvatski apokrifi, Biblija, Stari zavjet, apokrifi*

1. Uvod

Kršćanstvo, a to znači i Biblija, odnosno Stari zavjet značajno je utjecalo na hrvatsku književnu kulturu. „Hebrejske Biblija – ili Stari zavjet – svakako je ovijena tajnovitošću, a na njenim stranicama nalazi se bogato literarno blago cijeloga naroda – staroga Izraela – čije pripovijesti obuhvaćaju vrijeme formiranja svjetske civilizacije kakva je danas poznata, počinjući s kamenim dobrom i završavajući u vrijeme Rimskoga Carstva.“ (Drane, 2009: 17) Činjenica da su starozavjetne priče nastale u dalekoj prošlosti može nas samo zadiviti jer većina je tih priča i te kako životna. Pored Biblije postoje i tekstovi koje nazivamo apokrifima. To su oni tekstovi koji nisu postali sastavni dio biblijskog kanona. Kanon predstavlja stabilizirani sadržaj Biblije, tj. službeni popis mjerodavnih knjiga. (Coogan, 2008: 7) Mjerodavnost knjiga je određivala Crkva.

Autori apokrifa uglavnom su anonimni, pa možemo reći da je riječ o adespotnim djelima – djelima koja imaju osobni pečat, ali nam autori ipak nisu poznati, bilo stoga što su se izgubili u magli prošlih vremena, bilo zbog drugačijeg koncepta autorstva. Kakogod, autori starozavjetnih apokrifa često su za svoja djela u uzimali imena poznatih osoba iz Staroga zavjeta da bi postigli određeni utjecaj, a to je bilo širenje heretičkih učenja, učenja koje je Crkva zabranjivala. (Grabar, 1970: 15) Vremenom Crkva je uspjela uspostaviti kontrolu nad sadržajima apokrifnih djela i manje-više pokušala ih „očistiti“ od heretičkih sadržaja.

Apokrifi su, možemo dakle reći, na neki način nadopunjavali Bibliju i iznosili informacije o nekim dijelovima koji u Bibliji nisu dovoljno objašnjeni, a narod je upravo za takve lakune pokazivao zanimanje. Starozavjetni apokrifi *Život Adama i Eve*, *Varuhovo viđenje* i *Abrahamova oporuka* jedni su od poznatijih apokrifa u hrvatskoj književnoj kulturi, a će stoga upravo oni biti predmet daljnjeg interesa ovoga rada. No, prije negoli se posvetim spomenutim djelima, još ponešto o odnosu Biblije i apokrifne književnosti te kratko o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti.

2. Odnos Biblije i apokrifa

Biblija je poznata kao osnovni izvor vjere i često se naziva „*Sveto pismo*“, „*Sveta knjiga*“, „*Pismo*“ i „*Riječ Božja*“. Ona se često opisuje kao najveći klasik, kao Sveto pismo koje ima veliki značaj za tri religije: islam, židovstvo i kršćanstvo. (Drane, 2009: 17) Uobičajeno se Bibliju dijeli na Stari i Novi zavjet. Židovi za Stari zavjet koriste akronimni izraz *Tanak*

(početna slova triju kompleksa: Tora, Nevim i Ketuvim – Zakon, Proroci i Spisi). Nakon što je Tanak kanoniziran krajem prvog stoljeća poslije Krista na židovskom saboru u Jamniji, u četvrtom stoljeću je kanoniziran Novi zavjet, kojemu je onda pridodan židovski kanon, što otada čini kršćansku Bibliju. Biblija je zapravo grecizam i upućuje na to da je riječ o svojevrsnoj zbirci od sedamdesetak različitih knjiga: od Postanka pa sve do Apokalipse ili Otkrivenja. Kao što je spomenuto, postoje tekstovi koji nisu zadovoljili parametre da bi postali sastavni dio Biblije. Njih se naziva apokrifi. Upravo su različiti apokrifi jedan od funkcionalnijih vrsta srednjovjekovne književnosti, iako apokrifi ne spadaju u žanrovsku kategoriju (Dürriegl, 2013: 57) Drugim riječima, „apokrifi su jedan od najfunkcionalnijih oblika srednjovjekovne književnosti – premda je njihova duhovna domovina antička baština – a koji svojim značajkama 'dobre priče', čudnoga i fantastike, vjerske pouke i zabave, mogu biti zanimljivo štivo i današnjem čitatelju.“ (Dürriegl, 2013: 57) Kada kažemo najfunkcionalniji mislimo na njihov način prenošenja među ljudima, tj. apokrifi su bili pristupačniji puku i prerađivali su se da bi ih razumjeli i oni ne obrazovani. „Apokrifne priče i legende putovale su po cijelom kršćanskom svijetu i postale su internacionalnim duševnim blagom. One su postale popularnom ili pučkom teologijom.“ (Strohal, 1917: 4) Prema Strohalu mi možemo samo zamisliti koliko su apokrifi bili popularni među narodom kada su oni sačuvani i do danas. Žudnja naroda za apokrifima poticala je stoga i mnoge prevodioce. Tako su nastajali i slavenski prijevodi. Apokrifne pak priče su u hrvatskom narodu imale zadaću podučavati i zabavljati, ali im je svrha uvijek zapravo bila nabožna ili vjerska. (Strohal, 1917: 4). Stoga možemo ustvrdi da su apokrifi tekstovi koje prenose etičku poruku i potiču nas na popravljanje života. (Dürriegl, 2013: 58)

Poznavanjem apokrifnih sadržaja, ali i sadržaja Biblije zasigurno možemo bolje razumijevati kasnija književna djela, pa i likovna i glazbena djela. (Dürriegl, 2013: 57) Mnogi su naši književnici za pisanje svojih djela preuzeli teme i motive iz Biblije i apokrifnih tekstova.

3. Hrvatska srednjovjekovna književnost

Hrvatska srednjovjekovna književnost proteže se od 8. i 9. stoljeća, vremena iz kojega nisu sačuvani tekstovi, pa sve do u 14. stoljeće, kada hrvatska književnost počinje dobivati jasnija renesansna obilježja. (Dürriegl, 2013: 17). Isprva je riječ uglavnom o prijevodnoj književnosti, to ponajprije s latinskog ili, znatno manje, s grčkoga jezika. „Hrvatska se književnost prvi put

iz tame svoje nepisane pretpovijesti javlja na latinskome jeziku.“ (Dürriegl, 2013: 16) Latinski jezik bio je službeni jezik kojim su govorili svećenici i učeni ljudi u Hrvatskoj. Međutim, mali je broj ljudi u Hrvatskoj govorio latinskim, zbog čega se djela počinju prevoditi s latinskog na hrvatski. „Hrvatska srednjovjekovna književnost u svojim počecima razvijala se pod utjecajima kasnoantičke i grčkobizantskoslavenske literature, a poslije su snažniji bili poticaji zapadnoeuropskih književnosti.“ (Badurina Stipančić, 2013: 11)

Dürriegl kaže kako nastanak srednjeg vijeka nije utemeljen u antičkom kanonu „... ili usuprot njemu, pa je nekakvu „književnu teoriju“ srednjovjekovnog stvaralaštva moguće iščitati tek fragmentarno, deduktivno, prolazeći od sačuvanih tekstova i u njima prepoznatljivih konstantnih značajki; u kojoj je mjeri takav postupak vjerodostojan još se ne može sa sigurnošću tvrditi.“ (Dürriegl, 2013: 14) Na nastajanje je utjecalo i vrijeme, tj. kroz vrijeme su se gubili tekstovi koji su možda bili kardinalni za oblikovanje književnosti srednjega vijeka. Što se tiče autentičnosti, prevoditelji su se mogli smatrati i autorima jer su imali slobodu prevođenja, tj. mogli su dodavati ili odbacivati neke dijelove tijekom prevođenja. (Dürriegl, 2013: 19) Ne može se potvrditi kako su svi prevoditelji postigli obrazovanje koje je potrebno za prevođenje i kako su svojim znanjem mogli dostojno prevesti tekstove. Oni su nekontrolirano prevodili tekstove i bilo je samo bitno da prenesu glavnu poruku, pri čemu se uvijek otvaralo pitanje jesu li oni sami shvatili poruku teksta. Karakteristično za ta djela je da su bila namijenjena samo za slušanje, unutar njih prevladava niski stil, pripadaju pripovjednoj prozi, a likovi „su većinom nositelji dobra ili zla, plošni i tipizirani, rjeđe prolaze kvalitativnu promjenu... a češće se uzdižu ili padaju na vertikalnoj osi...“ (Dürriegl, 2013: 20-21) S obzirom na to kako je većina naroda bila nepismena, ti tekstovi su morali biti namijenjeni za slušanje. Pripovijedanje i opis su tipovi diskursa koji prevladavaju u tekstovima. Pripovjedač je u prvom licu i sveznajući u većini tekstova.

3.1. Apokrifi unutar hrvatske književnosti

Apokrifi su imali veliki utjecaj na razvoj književnosti, ali su i poticali na obrazovanje. Poznajemo dvije strukture apokrifa u hrvatskoj književnosti, a to su stariji i mlađi apokrifi. Stariji apokrifi odlikuju se pripovijedanjem na biblijski način, autoritativnim pripovjedačem i rascjepkanim sastavima sa skrivenom kauzalnošću, a mlađi apokrifi se odlikuju kao povijesni događaji prožeti kauzalnošću, a sam tekst obiluje tumačenjima. (Fališevac, 2007, 46-49) Apokrifi koji su obrađeni u ovom radu mogu definirati kao stariji apokrifi, ponajviše

zbog načina na koji su pripovijedani. Većina hrvatskih apokrifa pisana je glagoljicom i sačuvani su u glagoljskim zbornicima, koji inače obiluju raznovrsnim srednjovjekovnim tekstovima. (Grabar, 1970: 17) Pronalaženje tih tekstova i potvrda njihove autentičnosti je zahtijevalo ogroman trud i mnogo vremena. Možemo ih podijeliti na nekoliko tematskih cjelina: oni koji govore „... o stvaranju svijeta i o životima prvih ljudi, spisima o starozavjetnim prorocima i patrijarsima te starozavjetnim apokalipsama (otkrivanjima)“ (Dürriegl, 2013: 62) *Život Adama i Eve* može se svrstati u prvu kategoriju, a *Varuhovo viđenje* i *Abrahamova oporuka* se mogu svrstati među spise o starozavjetnim prorocima. U osomom stoljeću pronalazimo prve fragmente apokrifnih spisa: *Djela Pavlova* i *Tekle* i *Djela Ivanovih*; koji sadrže liturgijske sadržaje. (Grabar, 1970: 17) Porijeklo apokrifa se može odrediti jer „jedni su apokrifi dolazili iz zajedničkog *crkveno-slavenskog vrela*, iz kojega su crpli i drugi slavenski narodi i preko kojega su se najčešće upoznali s najljepšim proizvodima bogate bizantinske literature, a drugi iz zapadnog, latinskog vrela...“ (Grabar, 1970: 17) Međutim, određivanje porijekla apokrifa zahtjevno je posebno zbog njihove starosti. Uspoređivanjem apokrifa s nekim već potvrđenim izvorima umnogome je pomoglo prilikom razaznavanja iz kojega vrela potječu. *Varuhovo viđenje* i *Abrahamova oporuka* se mogu se odrediti kao eshatološke vizije, tj. oni govore o životu poslije smrti u vječnosti.

4. Život Adama i Eve

Apokrif koji se opisuje kao jedan od najzanimljivijih svakako je *Život Adama i Eve* „...u kojem se vrlo opširno i s mnogo fantastičnih detalja opisuje život i sudbina prvih ljudi nakon njihova izгона iz raja“ (Grabar, 1970: 18) Zbog nedostatka informacija o temi o kojoj govori ovaj apokrif, može se reći da je bio jako popularan u narodu. Vrijeme nastanka ovog apokrifa je nesigurno. Postoje dokazi kako je možda nastalo u prvom stoljeću ili u vremenskom periodu od drugog do četvrtog stoljeća. (Turkalj, 2008: 592) Glagoljski prijevod ovog apokrifa je ujedno jedini „poznati crkvenoslavenski prijevod latinske *Vitae*.“ (Grabar, 1970: 19) Postoji mogućnost da ih je bilo više, ali su se možda vremenom zagubili ili su uništeni. Tekst je pronađen još u Žgombićevom zborniku iz šesnaestoga stoljeća i Fatavićevog zbornika iz sedamnaestoga stoljeća (Dürriegl, 2013: 62) Riječ je to tekstu koji nam je dostupan i najbliži je izvornom tekstu. „Hrvatski je prijevod ovog apokrifa nastao prema latinskom tekstu *Vita Adae et Evae* i jedinstven je takav sastav u slavenskoj tradiciji.“ (Dürriegl, 2013: 62) Uspoređujući ta dva teksta mogu se primijetiti neke osobine prevodioca. Prevodilac ovoga

teksta je bio dobro upoznat s latinskim jezikom i sam prijevod je tečan, ali postoje neka odstupanja od originalnog latinskog predloška. (Grabar, 1970: 18) Kao i drugi učeni ljudi, prevodilac je imao slobodu pri prevođenju, i iskoristio ju je. Crkva nije mogla kontrolirati sve prijevode koji su se širili narodom.

Teme na koje možemo naići unutar teksta su: „ Problemi bolesti i smrti, besmrtnosti i uskrsnuće, i manje: krivnja, neprijateljstvo između čovjeka i đavla te konačna milost i spasenje.“ (Turkalj, 2008: 592) Adam i Eva se odlučuju na pokoru za počinjene grijeha i mole Boga za milost. Primjer bolesti možemo vidjeti u sljedećem navodu:

„I tudje bismo u bolizni i v žalosteh i svučeni bismo od velike slave rajske i veselija i slasti.“ (Dürriegl, 2013: 73)

Nakon što su Adam i Eva bili izbačeni iz Edenskog vrta, Adam se žali na svoju sudbinu, tj. kako sada živi u bolesti i žalosti lišen svih povlastica koje su imali u Edenskom vrtu. Bog im zadaje drugo iskušenje u kojemu bi trebali provesti četrdeset dana u rijeci ne izgovarajući ni riječi. Đavo se opet miješa, te se pretvara u anđela. Razgovorom Eve i vraga prikazuje se njihovo neprijateljstvo i vragova lukavost. Eva ponovno podbacuje i vjeruje da im je Bog oprostio prije nego što je isteklo četrdeset dana. Adam i Eva su doživjeli 930 godina, tj. Eva je nadživjela Adama za šest dana. Adam i Eva imali su i djecu. Nima se obraća Adam tik pred svoju smrt:

„I potom presta Adam od govorenija i preda duh svoj.“ (Dürriegl, 2013: 79)

Knjiga iznosi informacije koji potvrđuju kako su se ljudi razmnožili i odgovaraju na pitanja onih koji nisu vjerovali.

5. Abrahamova oporuka

Apokrif *Abrahamova oporuka* je poznat i pod nazivom *Abrahamova smrt*. U njemu se govori o posljednjim danima Abrahamova života. (Grabar, 1970: 19) Originalni tekst je napisan na grčkom jeziku i pretpostavlja se da je preveden na crkvenoslavenski na području Bugarske. Potpuno sačuvana verzija ovoga apokrifa potječe iz zbornika iz petnaestoga stoljeća. (Grabar, 1970: 20) Postoji više verzija ovoga teksta koji se nalaze u više zbornika. Činjenica da

postoje dvije verzija (duža i kraća) otvara pitanje jesu li tekstovi nastajali prema različitim predlošcima. (Dürriegl, 2008: 47) Posljedica nekontroliranog prevođenja dovela je do više verzija ovoga teksta.

Apokrif započinje viješću koju donosi anđela Mihovila, koji Abrahama obavještuje o njegovoj budućoj smrti. Abraham odgađaj taj događaj na sve moguće načine. Duža verzija *Abrahamove oporuke* se opisuje kao „lanac vizija“, tj. sastoji se od više vrsta podvizija: ukazanje, snoviđenje, vizija i ukazanje. (Dürriegl, 2013: 150) Duža verzija započinje tim da Bog odlučuje uzeti starca Abrahama k sebi i šalje arkandela Mihaela koji Abrahamu najavljuje njegovu smrt. Mihael se sažaljiva na Abrahama i ne uspijeva izvršiti svoj zadatak i tada Bog u snu Izaku govori o smrti njegova oca Abrahama. Abraham mogli Boga da mu prije smrti pokaže onostranost. Zajedno s Mihaelom susreće se s dvoje vrata. Kroz široka vrata duše su ulazile u pakao, a kroz tijesna vrata su ulazili u raj. Abraham je s neba vidio kako ljudi na zemlji čine grijeh bez promišljanja o kazni i govori da sve te grešnike treba pogubiti. Bog se javlja i traži od Mihaela da vrati Abrahama na zemlju. Abraham na kraju umire spokojan.

„*I va t' čas Abram preda dušu svoju takim zakonom kako da bi usnul.*“ (Dürriegl, 2013: 169)

Abrahamovo oporuka nije tek priča, „nego odraz vječnih istina, čemu pridonosi i zatvorenost umjetničkog vremena.“ (Dürriegl, 2008: 49) Spis prenosi sliku onostranosti na narod u njezinom punom sjaju.

6. Varuhova vizija

Apokrif *Varuhova vizija* ili *Baruhova vizija* (*Čti ot Varoha*), možemo pronaći u *Petrisovu zborniku* iz 1468. godine (Dürriegl, 2013: 150) Činjenica kako se ima Varuh može izgovarati na više načina, zavisi od prijevoda. Varuhovo viđenje zajedno s *Pavolovom vizijom* i *Bogorodičinom apokalipsom* se „nerijetko svrstavaju u apokrifne, jer pripovijedaju o biblijskim osobama (premda ti tekstovi nisu prihvaćeni u biblijski kanon)“ (Dürriegl, 2013: 31) Mnogo je apokrifa koji nalikuju *Varuhovoj viziji*. Uzimajući u obzir sadržaj i tematiku kojom se bavi, djelo se može svrstati među apokrifne. Nazor govori o njemu kao o „poetičnoj viziju Svemira s elementima utjecaja helenske kulture (odlomci o feniksu, put kroz sedam nebesa, o Suncu i Mjesecu, rijekama i nebeskom jezeru, na primjer).“ (Nazor, 1997: 321) Opisi koji se nalaze

unutar apokrifa odgovaraju Nazorovom opisu i predstavljaju uzor budućim književnicima. *Varuhova vizija* se opisuje kao „poetična je, dramatična i fantastična priča o onostranosti, koja se sličnim apokrifnim vizija... ima dodirnih točaka, ali se upravo kozmološkim motivima i izostankom eshatoloških momenata o usudu duša nakon smrti jasno odvaja kao jedinstveni ostvaraj hrvatskoglagoljske književnosti.“ (Dürriegl, 2013: 151)

Apokrif započinje Varuhovom molbom Bogu da mu pokaže nebo i nebeske dveri. Varuh ga vodi kroz petero nebesa i u razgovoru s Panelom prikazuje kako izgleda raj. Tražio je od njega da mu pokaže drva s kojega je Eva ubrala zabranjeno voće i onda mu Paniel govori o sudbini toga drveta.

„Gospodi, pokaži mi drivo kim je zmija prelastila Adama i Eugu. I reče mi: 'Sliši, pravedni Varoše, prvo drivo jest loza. To je pohota grihom i izljejal je je Sotonail na Adama i Eugu. Zato biše Bog proklel lozu, zač ju Sotonail vsadi i lozoju prehini zmija Eugu i Adama'.“ (Dürriegl, 2013: 171)

Paniel Varuhu otkriva tajne kao što su npr. gdje sunce postaje, mjesecu, o rijekama koje izvire na nebu, feniksu i sl. U petom nebu se nalazi Mihovil koji odvaja duše koje su dobre i koje su grešne.

7. Zaključak

Apokrifi su spisi koji nisu zauzeli svoje mjestu u kršćanskom kanonu. Autori apokrifa odlikuju se anonimnošću. Apokrifi su često bili progonjeni od strane Crkve, ali to ih nije spriječilo u širenju među narodima. Oni na neki način nadopunjuju Bibliju, tj. iznose detalje i priče koje potvrđuju ono što Crkva propovijeda i pomažu narodu u učvršćivanju njihovih vjerovanja. Veliki su utjecaj imali i na razvoj kasnije književnosti. Unutar hrvatskog srednjovjekovlja ne pronalazimo puno obrazovanih ljudi, ali to nije spriječilo razvoj književnosti. Veliki utjecaj u informiranju i obrazovanju tog naroda imale su kasnoantička i grčkobizanztkoslavenska literatura. Hrvati su bili upoznati s kršćanskom vjerom te su pokazivali veliko zanimanje za sve vrste spisa koji su se bavili temama povezanim s vjerom. Starozavjetne apokriife u hrvatskoj književnosti možemo pronaći u starim zbornicima koji su sačuvani unatoč vremenu. Prevoditelji su imali veliku slobodu što se tiče prevođenja tih spisa zbog čega su često izmjenjivali detalje, ali su unatoč tome uvijek prenosili istinite religijske

sadržaje. *Život Adama i Eve* govori o životu prvih ljudi i daje više informacija nego Biblija o njihovom životu poslije života u Vrtu, dok s druge strane *Varuhovo viđenje* i *Abrahamova oporuka* govore o starozavjetnim prorocima i njihovom pogledu na onostranost. Prilikom opisivanja onostranosti prenosili su narodu koja je nagrada nakon dobrog i časnog života. Utjecaj koji su ostvarili na narod i na književnost vidljiv je i danas; iako apokrifni nisu bili prihvaćeni u kršćanski kanon, njihova poruka i cilj nesumnjivo su bili dobronamjerni.

Literatura

Badurina Stipičević, Vesna. 2013., *Hrvatska srednjovjekovna proza I: Legende i romani*, Matica hrvatska, Zagreb;

Coogan, Michael, D. 1995., *The Old Testament: A Very Short Introduction*, Oxford university Press, New York;

Dürriegl, Marija-Ana. 2013., *Hrvatska srednjovjekovna proza II: apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli*, Matica hrvatska, Zagreb;

Dürriegl, Marija-Ana. 2008., Abrahamova vizija između Kazivanja i prikazivanja, u: *Slovo sv. 58*, Zagreb, str. 45-61;

Fališevac, Dunja. 2007., *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb;

Grabar, Biserka. 1970., *Apokrifi u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*, Croatica, br. 1., Zagreb, str. 15-28;

Nazor, Anica. 1997., *Novija izdanja hrvatskih glagoljskih književnih tekstova*, Staroslavenski institut, Zagreb, 45-46;

Strohal, Rudolf. 1917., *Stare hrvatske apokrifne priče i legende*, Lav Weiss-a, Bjelovar;

Turkalj, Lucija. 2008., *Život Adama i Eve u Žgombićevu i Fatevićevu zborniku*, u: *Slovo*, sv. 56-57, str. 579-593.